

פרשת עקב: באיזו יד יניח אדם שמאלי הכותב בימין את התפילין בִּס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את מצוות התפילין, אך בניגוד למצוות רבות ובדומה למצוות התפילה, היא לא כותבת מתי יש להניח אותן. למעשה כתבו הראשונים כנראה מסביר, שחובה להניח תפילין ואף להתפלל כל יום. כמו כן כתבו, שיש מצווה להניח תפילין כל היום, כפי שיש מצווה ללכת כל היום עם ציצית. דנו הפוסקים, מדוע לא נוהגים כך כיום:

א. **הרא"ש** (תפילין ס' כח) כתב, שתפילין צריכות גוף נקי במיוחד, וכדברי הגמרא במסכת שבת (מט ע"א). משום כך במהלך הדורות, כאשר ראו שלא מצליחים לשמור כראוי על גוף נקי - נמנעו מכך, וכן פסק **השולחן ערוך** (לז, ב). טעם אחר הביא **רבינו ירוחם** (נתיב יט), שרמאים ניצלו את הנחת התפילין כדי להיראות צדיקים ובכך להמשיך לרמות, לכן נמנעו מלהניח תפילין כל היום.

ב. **הגר"א** (מעשה רב, יח) לעומת זאת כתב, שאכן המנהג לא להניח תפילין כל היום ייסודו בטעות, ויש לבטלו. את דברי השולחן ערוך שיש להימנע מלהניחם בגלל חוסר נקיות ניתן לדחות, ראשית, לא מסתבר שיש הבדל בעניין זה בין פעם לבין היום, שנית כפי שכתב תלמידו **הרב חיים מוולז'ין** (כתר ראש, טו) בשמו, לא ייתכן לבטל מצווה מדאורייתא בגלל חשש חוסר נקיות, ובלשונו:

"ועוד אמר בשם רבו הגר"א ז"ל, שהצטער הרבה על הדור הזה שמבטלים עיקר המצווה דתפילין שעיקרה כל היום. ואילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה, שיניחו ישראל תפילין כל היום. והעיקר להיזהר שלא לישון בהם ושלא להפיח, ובנקל יכול להיזהר לקיים המצווה."

עוד הוסיף הרב חיים מוולז'ין, שאין בהנחת תפילין כל היום חשש גאווה ויוהרה, שכן כך צריך לעשות מעיקר הדין. למרות דבריו, שאף הובאו להלכה בדברי **המשנה ברורה** (ביאור הלכה ס' לז, ד"ה מצותן) ששייב את הלובשים תפילין כל היום, בפועל נראה שהמנהג הרווח הוא לא להניח אותן כל היום וכדעת השולחן ערוך.

בעקבות התורה המזכירה את מצוות התפילין, נעסוק השבוע במצווה זו. נראה את מחלוקת הפוסקים כיצד יש להגדיר את היד החלשה עליה יש להניח תפילין של יד, האם הולכים אחר הכתיבה או אחר עשיית מלאכות, מה דעת המקובלים בעניין, ומה עושים במקרה בו אדם הינו שמאלי, אך הכריחו אותו לכתוב ביד ימין (כפי שהיה נהוג בעבר בחלק מהמקומות).

מקור הדין

על איזו יד יש להניח תפילין? הגמרא במסכת מנחות (לו ע"ב) לומדת מלשון התורה בפרשתנו 'וקשרתם לאות על ירך', שיש להניח את התפילין על היד החלשה, כשנקודת ההנחה שלרוב האנשים מדובר ביד שמאל. בביאור הדרך ממנה למדים מהפסוק שיש להניח על היד החלשה נחלקו התנאים והאמוראים, והוצעו שלוש אפשרויות:

א. תנא קמא למד זאת מכך שבדרך כלל המילה 'יד' בתנ"ך מצביעה על יד שמאל, כמו בפסוק בישעיהו "ידי ייסדה ארץ וימיני טפחה שמים". ב. רב אשי חלק ולמד דין זה מהפסוק בפרשת בא (יג, טז), שכשהתורה מורה שיש לקשור את התפילין על היד היא משתמשת בלשון 'ידכה' ('וקשרתם לאות על ידכה') - משמע שמניחים על היד הכהה, החלשה, שבדרך כלל היא יד שמאל.

ג. רבי יוחנן בדעה שלישית סבר, שיש להוכיח זאת על דרך ההקשה. בפרשיית התפילין בפרשת ואתחנן (ו, ח) כתוב 'וקשרתם לאות על ירך'... 'וכתבתם על מזוזות ביתך', כשם שכתובה אצל רוב העולם על יד ימין, כך הקשירה של התפילין צריכה להתבצע באמצעות יד ימין, משמע שההנחה על יד שמאל.

על אף ההבדלים בין הלימודים, **בחוט השני** (ס' כח) ו**המשנה ברורה** (כז, א) פסקו שהמניח על ידו החזקה אינו יוצא ידי חובה, כיוון שהמחלוקת היא כיצד התורה דורשת שתתבצע ההנחה, ולא כיצד חכמים דרשו, שאז היה מקום לומר שהמניח על ידו חזקה יוצא ידי חובה מדאורייתא, וזאת בניגוד ל**בית יעקב** (דרכי תשובה שם) שסבר שהמניח על ידו החזקה יוצא ידי חובה בדיעבד (ועיין הערה¹).

מחלוקת הראשונים

להלכה נפסק שהמניח על ידו החזקה אינו יוצא ידי חובה כלל, אלא שנחלקו הראשונים מה נחשבת היד החלשה. וודאי שבמקרה בו אדם עושה את כל מלאכתו בימין ואף כותב בה, יד שמאל היא ידו החלשה. אך מה יהיה הדין במקרה בו חלק מפעולותיו עושה בשמאל וחלק בימין? נחלקו בכך הראשונים, מחלוקת התלויה במחלוקת שראינו לעיל, מהיכן למדים שיש להניח על היד החלשה:

א. דעה ראשונה היא דעתו של **רבינו יחיאל** (הגהות רבינו פרץ לסמ"ק קנג, ח) שסבר, שהלימוד העיקרי הוא לימודו של רבי יוחנן, המקיש בין הכתיבה לבין הקשירה. משום כך נקט, שגם אם אדם עושה את כל פעולותיו ביד ימין, אם הוא כותב ביד שמאל - זו נחשבת ידו החזקה, ועליו להניח תפילין על יד ימין שהיא היד החלשה.

ב. **ספר התרומה** (ריג ד"ה תפילין) בדעה שנייה חלק על רבינו יחיאל וסבר, שהלימוד המרכזי הוא לימודו של רב אשי, שהיה אחרון האמוראים. משום כך, כיוון שרב אשי לומד מהמילה "ידכה" - יד כהה, היד החזקה היא היד שעושה את רוב פעולות האדם, כך שגם אם אדם כותב ביד החלשה יותר, אין זה משנה, ויש ללכת אחר עיקר כוחו, ובלשונו:

"וכל השולט וכותב בשמאל ושאר כל מלאכות של כח עושה בימין. זה הכלל, לעולם יניח תפילין ביד שתש כוחה אף על פי שכותב באותה יד, דהא (= שהרי) יד כהה דריש, משמע דבתר (= שאחרי) כח וחלישות תליא מילתא (= תלוי הדבר), ואף על גב שכותב ביד תשות כח - אין בכך כלום."

¹ יש להעיר שלדעת חלק מהמקובלים (וכן דעה יחידאית בראשונים), גם אדם שידו החזקה היא שמאל עליו להניח על ידי ימין. **הבן איש חי** (חיי שרה, ראשונה אות ז) ו**כף החיים** (כז, א) חששו לדעה זו וכתבו, שעל אדם שמאלי להניח לאחר התפילה תפילין גם על יד שמאל (אם כי ללא ברכה). להלכה לא נפסק כמותם, אך כמו שנראה להלן יש שצירפו דעה זו במצבי ספק שונים.

ג. דעה שלישית, דעת ביניים, היא דעת **התוספות** (מנחות לז ע"א ד"ה מה), שהסתפקו ולא הכריעו האם קובעים שהיד החזקה היא היד בה כותבים וכדעת רבינו יחיאל, או היד החזקה כדעת ספר התרומה. משום כך נקטו, שרק במקרה בו אדם גם כותב ביד שמאל וגם משתמש בה, היא נחשבת ידו החזקה, ובכל מקרה ביניים יד ימין תחשב היד החזקה ועל יד שמאל יניחו את התפילין.

להלכה

למעשה, כשם שנחלקו הראשונים בפסק ההלכה, כך נחלקו האחרונים:

א. **הגר"א** (שם, ד"ה ויש אומרים) **וערוך השולחן** (כז, יז) כתבו שהעיקר להלכה כדעת רב אשי וספר התרומה, שהיד החזקה היא היד שעושים בה את רוב הפעולות, ללא התייחסות לפעולת הכתיבה - ויש להניח על 'היד הכהה'. בטעם הדבר נימק ערוך השולחן, שראשית הלכה כרב אשי שהוא אחרון האמוראים. ושנית, יש ברייתא נוספת ממנה משמע שכך להלכה, ובלשון ערוך השולחן:

"איטר יד ימינו, אם עושה כל מלאכתו בשמאל מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם, דאצלו הוה יד זו כהה. ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, או כותב בשמאל ושאר כל מעשיו עושה בימין, הולכין אחר מעשיו, ומניח בהיד התשה בכח אצלו דהיא הכהה אצלו."

ב. **השולחן ערוך** (כז, ו) הביא כדעה ראשונה כ'יש אומרים' את דעת ספר התרומה, שהיד החזקה היא היד איתה מבצעים את רוב הפעולות, ולאחר מכן כ'יש אומרים' את דעת רבינו יחיאל, שהיד החזקה היא היד שכותבים בה. בעבר (נשא שנה ב'), ראינו מחלוקת כיצד להכריע במקרים אלו, אך הדעה הרווחת שדעת השולחן ערוך כדעת רבינו יחיאל, וכן הבין **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ו, ב).

גם **המאמר מרדכי** (שם, ז) צעד בשיטה זו ונימק פסיקה זו בעקבות **הט"ז והלבוש**, שלא בהכרח אפשר להוכיח מדברי רב אשי שהוא סובר שהיד החלשה היא היד שלא עושים איתה את רוב המלאכות, וייתכן שהיד הכהה היא דווקא היד שלא כותבים בה, וכן פסקו גם **המגן אברהם** (שם) ורוב האחרונים, ובלשון המאמר מרדכי:

"הנה מבואר מדברי מרן ז"ל, דלדעה זו כל שכותב בשמאל אף על פי שעושה כל שאר המלאכות בימין מניח תפילין בימין ולפי קוצר דעתי מלשון הגהת סמ"ק שהביא הבית יוסף משמע כדברי מרן ז"ל, דהעיקר תלוי בכתיבה. ומה שהקשה הב"ח מידכה יד כהה, מתורץ כמו שכתבו הלבוש והט"ז, דלדעה זו יד שאינו כותב בה מקרי כהה לענין זה."

ג. **הב"ח** (כז, ב) בדעה שלישית נקט כסברת התוספות, שיש להסתפק כיצד מכריעים מה נחשבת ידו החזקה של אדם. משום כך רק במקרה בו אדם גם כותב ביד שמאל וגם משתמש בה לרוב תשמישו - עליו להניח תפילין על יד ימין. גם **כף החיים** פסק כך, וצירף את דעת המקובלים שראינו לעיל (הערה 1), שתמיד יש להניח תפילין על יד שמאל, גם אם יד ימין היא היד החלשה.

במקום ספק

כאמור, דעת רוב הפוסקים שהיד החזקה היא היד שכותבים בה ועל פי נתון זה יש לקבוע היכן להניח תפילין, עם כל זאת, במקרים בהם אין הכרעה ברורה שימין היא היד החזקה, סומכים גם על הדעות אחרות. למשל, נחלקו האחרונים בשאלה, מה הדין כאשר עיקר כתיבתו של אדם ביד שמאל, אך גם מסוגל לכתוב בצורה סבירה ביד ימין:

א. **המשנה ברורה** (כז, כה) סבר, שבמקרה זה הוא נחשב שמאלי ועליו להניח על יד ימין. **הרב וואזנר** (שבט הלי' ד, ו) חלק וסבר, שרק במקרה בו יש יתרון משמעותי ליד שמאל על יד ימין, האדם נחשב שמאלי. להלכה נוהגים כמותו, כיוון שניתן לצרף את דעת המקובלים שבכל עניין מניחים על יד שמאל, וכן דעת הב"ח שגם המלאכה וגם הכתיבה צריכה להיעשות בשמאל².

שמאלי שהפך לימני

כיום, לא רואים בעיה בכך שאדם נולד כשידו החזקה היא יד שמאל, אך בעבר במקרים רבים לא כך היה, ואף ניסו לשנות את הדבר והכריחו אנשים להשתמש רק ביד ימין. דנו הראשונים בשאלה, האם במקרה מעין זה ידו החזקה הופכת להיות יד ימין, או שהולכים אחרי הולדתו וטבעו הבסיסי של האדם, וידו החזקה נשארת יד שמאל:

ב. **המרדכי** (תתקסט) הביא דעה, שהיד החזקה היא היד שנולדה חזקה, ואין השפעה לכך שהאדם שינה את טבעו. ב. **רבינו יחיאל** (הגהות רבינו פרץ לסמ"ק קנג, ח) חלק וסבר, שאין זה משנה כיצד נולד, וידו החזקה היא היד שחזקה כעת, וכן נקטו להלכה האחרונים, ובלשון **המשנה ברורה** (כז, כב):

"ואפילו נעשה איטר על ידי שהרגיל עצמו אחר כך ולא נולד כך יניח בימין, וכל שכן אם מן השמים הרגילוהו, דהיינו שנולד לו חולי בימינו וניטל הכח ממנו או שנקטע לו כף ידו הימנית וצריך לעשות כל מלאכתו בשמאל - בוודאי דינו כאיטר גמור ויניח על היד הרצוצה, ואם חזר לבריאותו ונעשה שולט בשתי ידיו בשוה הרי הוא ככל אדם."

אמנם, גם במקרה זה, כתבו **המגן אברהם** (כז, י) ו**הרב עובדיה** (אבה"ע ב, כ), שאם ימני התרגל לכתוב בשמאל כך שעכשיו היא היד החזקה, פוסקים כדעה שהביא המרדכי, שידו החזקה היא ימין, היד שנולדה חזקה, כיוון כפי שראינו לעיל ניתן לצרף את דעת הב"ח שהולכים אחר היד שעימה עושים את רוב המלאכות, וכן את דעת המקובלים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² במקרה בו אדם כותב רק ביד שמאל, אך עושה את מלאכתו ביד ימין (כך שכאמור לפי דעת רוב הפוסקים שמאל נחשבת ידו החזקה, ולדעת הב"ח הוא נחשב ימני), יש שכתבו שלאחר התפילה יניח ללא ברכה תפילין על יד ימין, לחשוש לדעת הב"ח (ויש שאכן נוהגים כך). אמנם **הרב משה פיינשטיין** (או"ח ד, יא) סבר שזו טרחה גדולה להצריך להניח שני זוגות תפילין (למרות שכפי שראינו בעבר (בא שנה ב') רבים נוהגים להניח גם תפילין על פי שיטת רבינו תם), "ולא מצינו בספרי רבותינו עצה כזו".

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com